

Atli Harðarson

Um rímnakveðskap Krítverja

Í kringum árið 1200 náðu ríki Ítalíuskaga undir sig hluta þeirra landa þar sem töluð var grísk tunga. Landvinningarnir héldu áfram næstu aldir og af þeim er flókin saga. Hér læt ég duga að nefna að Feneyingar réðu yfir Krít frá því skömmu eftir 1200 allt til ársins 1669 þegar Tyrkir unnu eyjuna af þeim.

Yfirráð í grískumælandi löndum juku kynni af grískri tungu meðal þjóða vestan við Adríahafið og þar með þekkingu þeirra á fornum menntum sem þegar Miklagarðskeisara varðveittu á miðöldum. Þetta átti sinn þátt í endurfæðingu lista og fræða sem á ítölsku kallast *rinascimento* og endurreisn á íslensku. Þegar saga endurreisnarinnar er sögð er oft lögð áhersla á áhrif grískra menntamanna sem fluttu til Flórens og fleiri ítalskra borga. Þetta var þó ekki nein einstefna. Ítalir höfðu líka áhrif á menningu Grikkja. Meðal þess sem Grikkir þáðu af þeim var endarím í kveðskap. Einn bragarháttur með endarími sem mótaðist meðan Feneyingar réðu yfir Krít og er vinsæll enn í dag kallast *mantinaða*. Frægasta bókmenntaverk endurreisnarinnar á Grikklandi er söguljóð sem heitir Erotokritos (Ερωτόκριτος) og er ort undir þessum hætti. Höfundurinn hét Vitsentzos Kornaros (Βιτσέντζος Κορνάρος) og var uppi um svipað leyti og William Shakespeare á Englandi, nánar tiltekið frá 1553 til 1613 eða 1614. Hann telst með höfuðskáldum Grikkja á seinni öldum.

Kornaros fæddist austarlega á Krít, skammt frá borginni Sitia. Rit hans um kappann Erotokritos dregur dóm af riddarasögum sem vinsælar urðu vestar og norðar í álfunni þrjú eða fjögur hundruð árum fyrr. Kannski var skáldskapur Kornarosar svanasöngur þeirrar bókmenntagreinar.

Sagan segir í stuttu máli frá hugprúðum pilti af fremur lágum stigum sem Erotokritos hét. Hann vingaðist við kóngsdóttur. Þau felldu hugi saman og vildu eigast. Kóngur brást ókvæða við þegar svo lágt settur maður bað dóttur hans og sendi Erotokritos í útleið. Hann reyndi síðan að gifta stúlkuna einhverjum sem væri henni samboðinn. Hún vildi engum taka og setti faðir hennar hana þá í fangelsi. Liðu svo árin að hún sat í steininum og sveinninn sem hún unni ól aldur sinn í fjarlægum löndum. Þetta endaði þó vel, því þegar kóngur var eitt sinn í fremstu víglínu í stríði og bráður bani búinn af óvinum sínum kom hinn hugprúði Erotokritos honum til

bjargar á ögurstund. Fyrir hetjuskap sinn og snarræði fékk hann að kóngsdóttur að launum. Nú var öllum fornum fjandskap gleymt, prinsessan fagra leyst úr prísundinni og haldið dýrðlegt brúðkaup. Þetta er langur bálkur, rúm tíuþúsund vísuorð. (Textinn liggur frammi á <http://www.ebooks4greeks.gr>.)

Kvæðið um Erotokritos er enn alþekkt meðal Krítverja og margar braglínur úr því orðtök í máli þeirra. Þar suðurfrá eru menn enn að kveða bæði lausavísur og lengri kvæði undir mantinöðuhætti sem vinsæll varð af sögu Kornarosar. Sá kveðskapur minnir um margt á íslenskar rímur og kvæði af þessu tagi eru nefnd með kvenkynsorðinu *ríma* (ρίμα, flt. ρίμες) á grísku eins og á íslensku. Vera má að skýringin á því að málin hafa svo lík orð yfir þetta sé að þau hafi bæði fengið sama stofn að láni úr latínu eða ítölsku. Eins og hér er sams konar bragur notaður bæði til að kveða lausavísur og söguljóð og kvæðin ýmist mælt fram eða sungin við rímnalög. Þessi krítversku rímnalög eru þó æði frábrugðin þeim íslensku. (Forvitnum lesendum er bent á að hægt er að finna margar upptökur af söng krítverskra kvæðamanna með því að nota leitarorðið *mantinades* á vefnum <http://www.youtube.com/>.)

Rétt eins og ferskeytlan hér er mantinaðan lifandi hefð á Krít. Hún er notuð sem tjáningartæki, jafnt til að setja fram meitlaða hugsun og bregðast skjótt við því sem fyrir ber. Sumar flytja djúpa speki aðrar grín og gamanmál. Líkt og hér yrkja sumir kvæðamenn líka

blautleg ljóð og brunavísur, bölbænir og ástarjátningar og allt þar á milli. Það er til marks um hve vinsæll þessi kveðskapur er að mantinöðubækur, bæði með nýjum vísum og gömlum, fást í flestum bókabúðum á Krít og í söluturnum má víða sjá smárit með vísum, gjarna einni á hverri síðu eins og í þeirri litlu bók sem sést á myndinni.

Lítið virðist ritað um mantinöður á öðrum málum en grísku, a.m.k. hafa bóksalar á Krít sem ég hef spurt ekki kannast við skrif um þær á erlendum málum. Leit á vefnum hefur líka lítinn árangur borið. Ég hef þó fundið eina bók á ensku með dálitlum fróðleik og allmörgum dæmum um þennan alþýðukveðskap Krítverja. Hún kom út í Aþenu 1974 og heitir *Cretan Mantinades: Song Poems*. Höfundur er Frederick Ragovin. Bók þessi er uppseld hjá forlaginu en til á stöku fornsölu. Vísnaöfn og rit um mantinöður á grísku er auðvelt að nálgast, t.d. er hægt að panta töluvert af slíku lesefni hjá útgáfufyrirtækinu Mystis (Μύστις, www.mystis.gr) í Herakleio á Krít.

Hér á eftir eru íslenskar þýðingar á sjö mantinöðum sem allar má finna í áðurnefndri bók eftir Ragovin. Í þessum þýðingum held ég mig við tvö megineinkenni krítverska bragarháttarins sem eru fimmtán atkvæða línur og endarím. Ég bæti við stuðlasetningu að íslenskum síð.

Endarímið í mantinöðum er jafnan kvenrím og næstsíðasta atkvæði hverrar línu er áhersluatkvæði. Þótt hljóðin í grísku máli séu svipuð íslenskum máhljóðum eru áherslur mjög frábrugðnar í málunum. Við höfum aðaláherslu í orði jafnan á fyrsta atkvæði en í grísku er hún ævinlega á einu af þrem síðustu atkvæðunum. Ég held að afar erfitt sé að herma eftir lausbeislaðri hrynjandinni í mantinöðum Krítverja og ég reyni það ekki, heldur nota hnígandi tvíliði eins og í íslenskum ferskeytlum.

Út um veröld víða fór vínber sæt í munn að tína.
Hvergi samt ég sætleik fann sem er á við kossa þína.

Fróma speki fáum oft frá þeim ráðagóð'að heyra:
„Sérhvert víst mun bæta bö, bíði maður annað meira“.

Ætíð finnst þó örvænt sé, ofurlítill von í leyfum,
fjólán mjúka finnur skjól, festir rót og grær hjá steinum.

Krónos líkist Eros'og ættarmótið vart má dylja,
stefna öll'í kaldakol, kvöl og rústir eftir skilja.

Veröld fláa veistu hví veginn þinn ég skyldi ganga
þar sem örlög ætla mér ellidaga beisk'og langa?

Að mér látnum lyftu frá legstað mínum hellusteini
og þú finna aftur munt æðaslátt í hverju beini.

Höngum við á heimsins tré, haustið þegar svífur yfir
dauðinn tíni aldin öll, uppsker það sem vex og lifir.

Á frummálinu eru þessar vísur svona. Ég skrifa þær upp með nútímastafsetningu en í bók
Ragovin eru þær með stafsetningu sem var aflögð 1982.

Όλον τον κόσμο γύρισα ναύρω γλυκό σταφύλι.
Γλυκότερο δεν εύρηκα απ' το δικό σου αχείλι.

Καλά το λέει ο φρόνιμος απ' όλα τα λογιάζει:
«ο πόνος ο βαρύτερος τόν αλαφρό σκεπάζει».

Πάντα σε κάθ' απελπισία κρυφή ελπίδα μένι,
σα βελουδένια κυκλαμιά πού απ' το βράχο βγαίνει.

Μοιάζει πολύ, πάρα πολύ, ο Έρωντας και ο Χρόνος,
κι οι δυό περνούν καί μένουνε χαλάσματα και πόνος.

ψεύτη ντουινιά, παλιόκοσμε, και πώς θα σε περάσω,
πού μου γραψε η μοίρα μου τσι πρίκες να γεράσω;

Σαν αποθάνω, σήκωσε του τάφου μου την πέτρα,
πάνω στα σκόρπια κόκκαλα, παλμούς ακόμα μέτρα.

Ο Κόσμος είν' ένα δεντρί κι εμείς τ' σπωρικό ντου
κι ο Χάρος είν' ο τρυγητής που παίρνει τον καρπό ντου.

Helstu heimildir:

Κρήτες Στιχουργοί, [Bók án höfundar og ártals.] Útg. Όμορφος Κόσμος, Reþymno.
Οι ωραιότερες Μαντινάδες της Κρήτης, [Bók án höfundar og ártals.] Útg. Μύστις, Herakleio.
Ragovin, Frederick. 1974. *Cretan Mantinades: Song Poems*. Útg. Cnossos, Aþenu.

(Birtist í *Són: Tímariti um óðfræði*, 11. árg. 2013, bls. 127–130.)